

Inhoud

INLEIDING

Goliath

‘Ben ik soms een hond, dat je met stokken op me afkomt?’ 13

DEEL EEN: DE VOORDELEN VAN NADELEN (EN DE NADELEN VAN VOORDELEN)

EEN

Vivek Ranadivé

‘Het was echt toeval. Ik bedoel, mijn vader had nog
nooit eerder basketbal gespeeld.’ 27

TWEE

Teresa DeBrito

‘Mijn grootste klas had negenentwintig
kinderen. Dat was zo leuk.’ 47

DRIE

Caroline Sacks

‘Als ik naar de University of Maryland was
gegaan, zat ik nu nog in de bètawetenschap.’ 69

DEEL TWEE: DE THEORIE VAN DE
WENSELIJKE MOEILIKHEID

VIER

David Boies

‘Niemand zou zijn kind dyslexie toewensen.
Of wel?’ 103

VIJF

Emil ‘Jay’ Freireich

‘Geen idee hoe Jay het deed.’ 127

ZES

Wyatt Walker

‘Het konijn is het meest gehaaide beest dat
God ooit heeft gemaakt.’ 165

DEEL DRIE: DE BEPERKINGEN VAN MACHT

ZEVEN

Rosemary Lawlor

‘Ik ben niet zo geboren.
Het is me opgedrongen.’ 195

ACHT

Wilma Derksen

‘We hebben allemaal wel eens iets vreselijks gedaan,
of de neiging gehad om dat te doen.’

NEGEN

André Trocmé

‘We voelen ons verplicht u te vertellen
dat er een aantal joden onder ons zijn.’ 257

DANKWOORD 271

NOTEN 273

REGISTER 295

INLEIDING

Goliath

‘BEN IK SOMS EEN HOND, DAT JE MET STOKKEN OP
ME AFKOMT?’

I.

In het hart van het oude Palestina ligt het gebied dat bekendstaat als de Sjfela, een reeks bergkammen en valleien die de Judaïsche bergen in oostelijke richting verbinden met de brede, vlakke uitgestrektheid van het mediterrane laagland. Het gebied is van een adembenemende schoonheid: wijngaarden en tarwevelden en bossen vol platanen en terpentijnbomen. Het gebied is bovendien van groot strategisch belang.

In de loop van de eeuwen zijn talrijke gevechten geleverd om de heerschappij over het gebied, omdat de valleien die vanuit de mediterrane vlakte oprijzen de kustbewoners vrije doorgang bieden naar de steden Hebron, Bethlehem en Jeruzalem in de Judaïsche hooglanden. De belangrijkste vallei is Ajalon in het noorden. Maar de vallei met de meeste verhalen is de Elah. De Elah was de plaats waar Saladin in de twaalfde eeuw tegenover de ridders van de Kruistochten stond. De vallei speelde duizend jaar daarvoor een centrale rol in de Makkabeese oorlogen tegen Syrië. Maar de vallei is het beroemdst omdat het koninkrijk Israël in de dagen van het Oude Testament hier tegenover de legers van de Filistijnen stond.

De Filistijnen kwamen van Kreta. Ze waren een volk van zeevaarders die naar Palestina waren verhuisd en zich langs de kust hadden gevestigd. De Israëlieten hadden groepen gevormd in de bergen onder de heerschappij van koning Saul. In

de tweede helft van de elfde eeuw voor Christus begonnen de Palestijnen naar het oosten te trekken, stroomopwaarts langs de vlakte van de vallei van Elah. Hun plan was om de bergrug bij Bethlehem in te nemen en het koninkrijk van Saul in tweeën te splitsen. De Filistijnen waren gevaarlijk; ze hadden veel ervaring in de strijd en waren de gezworen vijanden van de Israëlieten. Gealarmeerd verzamelde Saul zijn mannen en haastte zich vanuit de bergen naar beneden om het tegen ze op te nemen.

De Filistijnen sloegen hun kamp op langs de zuidelijke rug van de Elah. De Israëlieten zetten hun tenten op aan de andere kant, langs de noordelijke rug, zodat de twee legers elkaar over het dal heen konden zien. Geen van beide durfde iets te doen. Aanvallen betekende van de berg afdalen en vervolgens een suïcidale klimtocht maken naar bergrug van de vijand aan de andere kant. Ten slotte kregen de Filistijnen er genoeg van. Ze stuurden hun grootste strijder naar beneden, de vallei in, om deze impasse met een tweekamp op te lossen.

Deze strijder was een reus van minstens twee meter lang; hij droeg een bronzen helm en een volledige wapenrusting. Hij had een kromzwaard, een lans en een zwaard. Een schildknaap liep voor hem uit met een groot schild. De reus stelde zich op voor de Israëlieten en schreeuwde: 'Kies iemand uit jullie midden en laat hem hier beneden komen! Als hij me aankan en me verslaat, zullen wij aan jullie onderworpen zijn. Maar als ik hem aankan en hem versla, zullen jullie aan ons onderworpen zijn en ons als slaven dienen.'

In het kamp van de Israëlieten maakte niemand aanstalten. Wie zou kunnen winnen van zo'n angstaanjagende tegenstander? Toen stapte een herdersjongen, die uit Bethlehem was gekomen om zijn broers eten te brengen, naar voren en bood zich aan. 'Maar je kunt hem toch onmogelijk aan,' wierp Saul

tegen. ‘Jij bent nog maar een jongen en hij is al van jongs af aan gewend te vechten.’ Maar de herdersjongen hield koppig vol. Hij had wel ergere tegenstanders gehad dan deze, beweerde hij. ‘Wanneer er een leeuw of een beer kwam om een schaap uit de kudde te stelen, ging ik erachteraan, overmeesterde hem en redde het dier uit zijn muil.’ Saul had geen andere mogelijkheden. Hij gaf toe en de herdersjongen rende de heuvel af, naar de reus die in de vallei stond. ‘Kom maar op, dan maak ik jou tot aas voor de gieren en de hyena’s,’ riep de reus, toen hij zijn tegenstander zag naderen. Zo begon een van de beroemdste gevechten in de geschiedenis. De naam van de reus was Goliath. De naam van de herdersjongen was David.

2.

David en Goliath is een boek over wat er gebeurt wanneer gewone mensen het opnemen tegen reuzen. Met ‘reuzen’ bedoel ik sterke tegenstanders van allerlei soort: van legers en krachtige krijgers tot invaliditeit, ongeluk en onderdrukking. In elk hoofdstuk wordt het verhaal van een andere persoon verteld – beroemd of onbekend, gewoontjes of geniaal – die werd geconfronteerd met een gigantische uitdaging en gedwongen was er iets mee te doen. Moet ik volgens het boekje handelen of mijn eigen instinct volgen? Zal ik volhouden of opgeven? Moet ik terugslaan of vergeven?

In al deze verhalen wil ik twee ideeën verkennen. Het eerste idee is dat een groot deel van datgene wat wij in onze wereld als waardevol zien, voortkomt uit dit soort ongebalanceerde conflicten, omdat de confrontatie met een overweldigend nadeel leidt tot grootsheid en schoonheid. En het tweede idee is dat wij dit soort conflicten nooit goed begrijpen. We leggen ze fout uit, we interpreteren ze verkeerd. Reuzen zijn niet wat wij denken. Juist de kwaliteiten waaraan ze hun kracht lijken

te ontlenen, zijn vaak bronnen van grote zwakte. En het feit dat iemand een underdog is, kan hem of haar *veranderen* op manieren die we vaak niet op waarde schatten: het kan deuren openen, mogelijkheden scheppen, leerzaam zijn en dingen mogelijk maken die anders ondenkbaar zouden hebben geleken. We hebben een betere richtlijn nodig voor de confrontatie met reuzen; en het beste vertrekpunt voor die reis is de epische confrontatie tussen David en Goliath, drieduizend jaar geleden in de vallei van Elah.

Toen Goliath de Israëlieten toeschreeuwde, vroeg hij om een zogenoemde tweekamp. Dit was een gebruikelijke manier van doen in de antieke wereld. Twee partijen in een conflict wilden het bloedbad van een open strijd vermijden door elk één krijger te kiezen die hen in een duel moest vertegenwoordigen. Zo vertelt bijvoorbeeld de Romeinse historicus Quintus Claudius Quadrigarius uit de vijfde eeuw voor Christus over een episch gevecht waarin een Gallische strijder zijn Romeinse vijanden begon te bespotten. ‘Dit prikkelde een zekere Titus Manlius, een jongeman van zeer hoge komaf, onmiddellijk tot grote ergernis,’ schrijft Quadrigarius. Titus daagde de Galliër uit tot een duel:

Hij stapte naar voren en wilde niet toestaan dat de Romeinse heldenmoed zou worden bezoedeld door een Galliër. Gewapend met het schild van een legionair en een Spaans zwaard trok hij tegen de Galliër ten strijde. Hun gevecht vond plaats op die brug [over de rivier de Anio] in aanwezigheid van beide legers, onder grote spanning. Zo stonden ze tegenover elkaar: de Galliër, volgens zijn vechtmethodes, met zijn schild naar voren en wachtend op een aanval; Manlius, die meer vertrouwd was op zijn moed dan op zijn vaardigheden, sloeg met zijn schild tegen het schild van de Galliër en bracht hem aan het wankelen.

Toen de Galliër zijn positie probeerde te herstellen, sloeg Manlius nogmaals met zijn schild tegen dat van de Galliër en dwong de man opnieuw om van positie te veranderen. Op deze manier glipte hij onder het zwaard van de Galliër en stak hem in de borst met zijn Spaanse zwaard. [...] Toen hij hem had gedood, hakte Manlius de Galliër het hoofd af, trok zijn tong eruit en legde die, druipend van het bloed, om zijn eigen nek.

Dit was precies wat Goliath verwachtte: een krijger zoals hijzelf om een duel mee uit te vechten. Het kwam helemaal niet bij hem op dat de strijd op een andere manier zou worden beslecht en hij bereidde zich dan ook dienovereenkomstig voor. Om zijn lichaam tegen stoten te beschermen droeg hij een uitgebreid bronzen schubbenpantser. Dat bedekte zijn armen, reikte tot aan zijn knieën en woog waarschijnlijk meer dan 45 kilo. Hij had om zijn benen bronzen scheenbeschermers met bronzen platen die zijn voeten bedekten. Hij droeg een zware metalen helm. Hij had drie verschillende wapens die allemaal bedoeld waren voor een tweegevecht. Hij had een kromzwaard van massief brons waarmee een schild of zelfs een wapenrusting kon worden doorboord. Op zijn heup droeg hij een zwaard. En als eerste optie droeg hij een speciale lans voor korte afstand met een metalen schacht 'zo dik als een weversboom'. Aan de lans waren een koord en een reeks gewichten vastgebonden, waardoor hij met grote kracht en nauwkeurigheid kon worden geworpen. Zoals de historicus Moshe Garsiel schrijft: 'Voor de Israëlieten scheen deze bijzondere lans met zijn zware schacht en lange zware ijzeren punt, als hij door Goliaths sterke arm werd gehanteerd, in staat om ieder bronzen schild en iedere bronzen wapenrusting samen te doorboren'. Begrijpt u waarom geen enkele Israëliet naar voren kwam om met Goliath te vechten?

Dan verschijnt David. Saul wil hem zijn eigen zwaard en wapenrusting geven, zodat hij tenminste nog enige kans maakt. Maar David weigert. 'Ik kan hier niet mee lopen,' zegt hij, 'want ik ben dat niet gewend.' In plaats daarvan bukt hij zich, raapt vijf ronde stenen op en stopt ze in zijn herderstas. Dan daalt hij af naar de vallei met zijn staf. Goliath kijkt naar de jongen die op hem toeloopt en voelt zich beledigd. Hij verwachtte een gevecht met een ervaren krijger. In plaats daarvan ziet hij een schaapherder, een jongen met een van de nederigste beroepen, die zijn herdersstaf lijkt te willen gebruiken als knuppel tegen Goliaths zwaard. 'Ben ik soms een hond,' zegt Goliath terwijl hij naar de staf wijst, 'dat je met stokken op me afkomt?'

Wat er daarna gebeurt, is legendarisch. David legt een van zijn stenen in het leertje van zijn slinger en treft het onbedekte voorhoofd van Goliath. Goliath valt bewusteloos neer. David rent naar hem toe, pakt het zwaard van de reus en slaat zijn hoofd eraf. 'Toen de Filistijnen zagen dat hun held dood was,' zegt het bijbelverhaal, 'sloegen ze op de vlucht.' De strijd is wonderbaarlijk genoeg gewonnen door een underdog die volgens alle verwachtingen helemaal niet had moeten winnen. Dat is de manier waarop we elkaar dit verhaal in de loop van de vele eeuwen daarna hebben verteld. Zo is de zinsnede 'David en Goliath' in onze taal terechtgekomen: als metafoor voor een onwaarschijnlijke overwinning. En het probleem met die versie van de gebeurtenissen is dat er vrijwel niets van klopt.

3.

Legers in de oudheid hadden drie soorten strijders. De eerste was de cavalerie: gewapende mannen op een paard of in een strijdagentje. De tweede was de infanterie: soldaten te voet met een wapenrusting, zwaarden en schilden. De derde waren

projectielwerpers, of wat we tegenwoordig de artillerie zouden noemen: boogschutters en vooral slingeraars. Slingeraars hadden een leren zakje waaraan aan beide kanten een lang touw was bevestigd. Ze deden een steen of een loden bal in het zakje, slingerden die rond in steeds bredere en snellere cirkels en lieten dan één kant van het touw los, zodat de steen naar voren werd geslingerd.

Voor slingeren was buitengewoon veel handigheid en oefening nodig, maar in ervaren handen was de slinger een vernietigend wapen. Op middeleeuwse schilderijen zien we slingeraars die een vogel in de vlucht raken. Van Ierse slingeraars werd gezegd dat ze een munt konden raken van zover als ze hem maar konden zien, en in het oudtestamentische boek *Richteren* worden slingers beschreven als 'op een haarbreedte' nauwkeurig. Een ervaren slingeraar kon een doelwit doden en ernstig verwonden op een afstand tot 180 meter.* De Romeinen hadden zelfs een tang die speciaal was gemaakt om stenen te verwijderen die met een slinger in het lichaam van een ongelukkige soldaat terecht waren gekomen. Denkt u zich eens in dat u voor een tophonkbalwerper staat terwijl hij de bal op uw hoofd richt. Zo voelt het om voor een slingeraar te staan; alleen wordt er niet gegooid met een bal van kurk en leer, maar met een massief stuk steen.

De historicus Baruch Halpern beweert dat de slinger voor de oorlogvoering in de oudheid zo belangrijk was dat de drie soorten soldaten aan elkaar gerelateerd waren zoals de gebaren in het spelletje steen, papier, schaar. De infanteristen waren met hun lange spiesen en wapenrustingen opgewassen tegen de cavaleristen. De cavaleristen konden op hun beurt de artilleristen verslaan, omdat hun paarden zo snel bewogen

* Het moderne wereldrecord voor steenslingeren werd in 1981 gevestigd door Larry Bray: 437 meter. Op zo'n afstand wordt de nauwkeurigheid natuurlijk minder.

dat de artilleristen niet goed konden richten. En artilleristen waren dodelijk voor de infanterie, omdat een grote trage soldaat onder het gewicht van zijn wapenrusting een makkelijk doelwit was voor een slingeraar die van een afstand van honderd meter projectielen wierp. ‘Daarom mislukte de Atheense expeditie naar Sicilië in de Peloponnesische Oorlog,’ schrijft Halpern. ‘Thucydides beschrijft tot in detail hoe de zware infanterie van Athene in de bergen werd gedecimeerd door de plaatselijke lichte infanterie, die voornamelijk slingers gebruikte.’

Goliath is zware infanterie. Hij denkt dat hij in dit duel te maken krijgt met een andere zware infanterist, net zoals in het gevecht van Titus Manlius met de Galliër. Als hij zegt: ‘Kom maar op, dan maak ik jou tot aas voor de gieren en de hyena’s’, is de zin ‘Kom maar op’ de sleutel. Hij bedoelt: kom naar me toe, zodat we elkaar van dichtbij kunnen bevechten. Als Saul David een wapenrusting en een zwaard wil geven, doet hij dat vanuit dezelfde veronderstelling. Hij gaat ervan uit dat David Goliath van dichtbij gaat bestrijden.

Maar David is helemaal niet van plan om de rituelen van de tweekamp te volgen. Als hij Saul vertelt dat hij als schaapherder beren en leeuwen heeft gedood, zegt hij dat niet alleen om zijn moed te tonen; hij zegt er ook iets anders mee, namelijk dat hij van plan is om Goliath te bevechten op dezelfde manier als hij wilde dieren heeft leren bevechten: als artillerist.

Hij *rent* naar Goliath, want zonder wapenrusting is hij snel en wendbaar. Hij stopt een steen in zijn slinger, draait hem in de rondte, steeds sneller met zes tot zeven omwentelingen per seconde, en richt zijn projectiel op het voorhoofd van Goliath, het enige kwetsbare punt van de reus. Eitan Hirsch, deskundige in de ballistiek bij de Israëliëse strijdkrachten, voerde onlangs een serie berekeningen uit waaruit bleek dat een steen van gebruikelijke grootte die door een ervaren slingeraar werd

gegooid vanaf een afstand van 35 meter, het hoofd van Goliath zou hebben geraakt met een snelheid van 34 meter per seconde; meer dan genoeg om zijn schedel binnen te dringen en hem bewusteloos te maken of te doden. In termen van impact komt dat overeen met een redelijk groot modern pistool. ‘We zien,’ schrijft Hirsch, ‘dat David de steen had kunnen werpen en Goliath had kunnen raken in weinig meer dan een seconde; in die korte tijd zou Goliath zichzelf niet hebben kunnen beschermen en zou hij in feite stil hebben gestaan.’

Wat kon Goliath doen? Hij droeg meer dan 45 kilo aan wapenrusting. Hij was voorbereid op een gevecht van dichtbij waarin hij onbeweeglijk kon blijven staan, met zijn wapenrusting slagen kon afweren en stevig met zijn speer kon stoten. Hij zag David naderen, eerst met minachting, dan met verrassing en vervolgens met wat alleen maar afschuw kan zijn geweest, toen het tot hem doordrong dat het gevecht dat hij verwachtte, plotseling een heel andere vorm had gekregen.

‘Jij daagt me uit met je zwaard en je lans en kromzwaard,’ zei David tegen Goliath, ‘maar ik daag jou uit in de naam van de Heer van de hemelse machten, de God van de gelederen van Israël, die jij hebt beschimpt. Maar vandaag zal de Heer je aan mij uitleveren: ik zal je verslaan en je hoofd afhouden. [...] Dan zal iedereen hier beseffen dat de Heer geen zwaard of lans nodig heeft om te overwinnen, want hij is degene die de uitslag van de strijd bepaalt en hij zal jullie aan ons uitleveren.’

David noemt het zwaard en de lans van Goliath twee keer, alsof hij wil benadrukken hoe fundamenteel anders zijn eigen intenties zijn. Dan haalt hij een steen uit zijn herderstas en op dat moment zou geen van de toeschouwers aan beide kanten van de vallei het nog onwaarschijnlijk vinden als David zegevierde. David was een artillerist en artilleristen overwinnen infanteristen met gemak.

‘Goliath had tegenover David net zoveel kans als een krijger met een zwaard uit de bronstijd zou hebben gehad tegen een [tegenstander] met een automatisch .45-pistool,’ schrijft de historicus Robert Dohrenwend.*

4.

Waarom zijn er zoveel misverstanden geweest rondom die dag in de vallei van Elah? Op een bepaald niveau laat het duel zien hoe dwaas onze veronderstellingen over macht zijn. De reden dat koning Saul aan Davids kansen twijfelt, is dat David klein is en Goliath groot. Saul beschouwt macht in termen van fysieke kracht. Hij ziet niet dat macht zich ook in andere vormen kan voordoen: in het breken van regels, in de vervanging van kracht door snelheid en verrassing. Saul is niet de enige die deze vergissing maakt. In de volgende pagina's zal ik betogen dat wij die fout tegenwoordig nog steeds maken en dat dat consequenties heeft op allerlei gebieden, van de opvoeding van onze kinderen tot aan de manier waarop we misdaad en wanorde bestrijden.

Maar hier speelt ook een tweede, dieperliggend probleem. Saul en de Israëlieten denken dat ze weten wie Goliath is. Ze bekijken hem en ze trekken overhaaste conclusies over datgene waartoe ze hem in staat achten. Maar *ze zien* hem niet echt. In werkelijkheid is het gedrag van Goliath raadselachtig. Hij wordt verondersteld een machtige strijder te zijn, maar

* De Israëliëische minister van Defensie, Moshe Dayan (de architect van de verbazingwekkende overwinning van Israël tijdens de Zesdaagse Oorlog in 1967) schreef eveneens een essay over het verhaal van David en Goliath. Volgens Dayan ‘bestreed David Goliath niet met inferieure wapens, maar (integendeel) met superieure wapens; en zijn grootheid bestond niet in zijn bereidheid om te strijden tegen iemand die veel sterker was dan hij, maar in zijn kennis van het gebruik van een wapen, waardoor een zwakkere persoon het voordeel kon grijpen en sterker worden.’

zo gedraagt hij zich niet. Hij daalt naar de vallei af met een schildknaap, een dienaar die voor hem uit loopt en een schild draagt. In vroeger tijden gingen boogschutters vaak vergezeld van schildknappen omdat een soldaat met een pijl en een boog geen hand vrij had om zelf een bescherming te dragen. Maar waarom moet Goliath, een man die om een tweegevecht te zwaard vraagt, worden geholpen door een ander die het schild van een boogschutter draagt?

En daarbij, waarom zegt hij tegen David: 'Kom maar op'? Waarom kan Goliath niet naar David gaan? Het bijbelverhaal benadrukt hoe traag Goliath beweegt, wat vreemd is om te zeggen over iemand van wie wordt beweerd dat hij een oorlogsheld met weergaloze kracht is. Hoe dan ook, waarom reageert Goliath niet veel sneller wanneer hij David van de bergrug ziet afdalen zonder zwaard of schild of wapenrusting? Wanneer hij David ziet, is hij eerst beledigd, terwijl hij doodsbang zou moeten zijn. Hij lijkt niet te zien wat er om hem heen gebeurt. Hij maakt zelfs die eigenaardige opmerking nadat hij David eindelijk heeft gezien met zijn herdersstaf: 'Ben ik soms een hond, dat je met stokken op me afkomt?' Stokken, in het meervoud? David houdt maar één staf vast.

Veel medisch deskundigen denken tegenwoordig dat Goliath een ernstige medische afwijking had. Zijn uiterlijk en woorden lijken op die van iemand die aan acromegalie lijdt, een ziekte die wordt veroorzaakt door een goedaardige tumor van de hypofyse. De tumor veroorzaakt een overproductie van HGC (Human Growth Hormone, menselijk groeihormoon), wat Goliaths ongewone lengte zou verklaren. (De langst bekende persoon in de geschiedenis, Robert Wadlow, leed aan acromegalie. Bij zijn dood was hij 2,72 meter; hij was tot aan dat moment kennelijk doorgegroeid.)

Daar komt nog iets anders bij: gezichtsproblemen zijn een bekend bijverschijnsel van acromegalie. Tumoren van de hy-

pofyse kunnen zover groeien dat ze druk op de oogzenuw gaan uitoefenen, waardoor lijdens aan acromegalie vaak last hebben van een ernstig beperkt zicht en dubbelzien. Waarom wordt Goliath naar de vallei geleid door een schildknaap? Omdat de schildknaap zijn blindengeleidegids is. Waarom beweegt hij zo langzaam? Omdat de wereld om hem heen wazig is. Waarom heeft hij zoveel tijd nodig om te begrijpen dat David de regels van het spel heeft veranderd? Omdat hij David pas ziet als die vlakbij is. 'Kom maar op, dan maak ik jou tot aas voor de gieren en de hyena's,' schreeuwt hij, en in dat verzoek ligt een aanwijzing voor zijn kwetsbaarheid verborgen. *Je moet naar mij toekomen, anders weet ik niet waar je bent.* En dan is er die uitspraak die anders onverklaarbaar zou zijn: 'Ben ik soms een hond, dat je met stokken op me afkomt?' David had maar één staf. Goliath zag er twee. Wat de Israëlieten zagen vanaf de hoge bergrug, was een intimiderende reus. In werkelijkheid was juist datgene wat de reus zijn lengte verschaftte, tevens de bron van zijn grootste zwakheid. Daarin ligt een belangrijke les besloten voor gevechten met allerlei soorten reuzen. De sterken en de machtigen zijn niet altijd wat ze lijken.

David rende naar Goliath toe, gesterkt door zijn moed en zijn geloof. Goliath was blind voor zijn nadering; en toen lag hij op de grond, te groot en te traag en met een te vertroebelde blik om te begrijpen hoe de bordjes nu verhangen waren. We hebben dit soort verhalen al die jaren verkeerd verteld. In *David en Goliath* worden ze rechtgezet.